

Ræða stjórnarformanns á ársfundi Stapa lífeyrissjóðs 2012

Fundarstjóri, ágætu ársfundargestir

Árið 2011 var að mörgu leyti krefjandi rekstrarár fyrir Stapa lífeyrissjóð. Verðbólga var áfram mikil innanlands, fjárfestingarkostir fábreyttir og miklar sveiflur urðu á erlendum mörkuðum, þar sem áhrifa fjármálakreppunnar, sem hófst 2007 gætir enn.

Nafnávöxtun Tryggingadeildar var 5,2% og raunávöxtun nálægt núlli og því talsvert undir markmiðsávöxtun deildarinnar. Fjárfestingaárangur ársins var lakari en viðmið í innlendum ríkisskuldabréfum, erlendum skuldabréfum og skráðum erlendum hlutabréfum. Þetta var að nokkru leyti vegið upp með góðum árangri í erlendum framtaksfjárfestingum, en ekki nægjanlega til að ávöxtun sjóðsins geti talist ásættanleg.

Efnahagshrunið 2008 og afleiðingar þess hafa haft mikil áhrif á afkomu sjóðsins undanfarin ár. Þess gætir enn í nokkrum mæli í uppgjöri ársins 2011. Á það bæði við um uppgjör einstakra eignaflokka, en ekki síður á það við um þá fjárfestingarkosti sem sjóðnum standa til boða. Gjaldeyrishöft hafa mjög neikvæð áhrif bæði á mögulega ávöxtun og áhættudreifingu og innanlands eru fjárfestingarmöguleikar að mestu takmarkaðir við ríkistryggðar eignir þótt nokkur aukning hafi orðið í framboði á öðrum kostum. Líklegt er að ávöxtun ríkistryggðra eigna muni ekki, til lengri tíma litið, standa undir þeim væntingum um lífeyri, sem gerðar eru til lífeyrissjóðanna. Því er mikilvægt fyrir sjóðinn að gjaldeyrishöftum verði aflétt svo að hann geti bætt áhættudreifingu sína og ávöxtun með fjárfestingum erlendis.

Réttindi í Tryggingadeild voru lækkuð um 6% á árinu. Er þetta er í fyrsta skipti sem sjóðurinn hefur þurft að grípa til lækkana á réttindum eftir bankahrunið 2008 og þá efnahagserfiðleika sem fylgt hafa í kjölfarið. Tryggingafræðileg staða sjóðsins batnaði því á árinu. Hún var í árslok -7,5% samanborðið við -11,7% í lok árs 2010. Ljóst er þó að tryggingafræðilega staðan er enn veik og ekki er víst að takist að loka hallanum með bættri ávöxtun á komandi árum, enda má áfram búast við krefjandi og sveiflukenndu umhverfi á fjármálamörkuðum. Vegna þessa hefur stjórn sjóðsins samþykkt að leggja til við ársfundinn að áunnin réttindi verði lækkuð um 7,5%. Vegna samspils milli tekna frá lífeyrissjóði og Tryggingastofnunar ríkisins verður skerðing á tekjum lífeyrisþega hins vegar mun minni en nánar verður fjallað um málið undir liðnum breytingar á samþykktum hér á eftir.

Rekstur Séreignardeildar gekk þokkalega á árinu. Áhættuminni söfnin gáfu góða ávöxtun og í áhættumesta safninu var ávöxtun þolanleg miðað við miklar sveiflur á erlendum eignum sem eru stór hluti safnsins. Nafnávöxtun safnanna var 9,9%, 5,1% og 8,3% og raunávöxtun 4,5%, -0,2% og 2,9%

Gert er ráð fyrir að afkoma sjóðsins á næsta ári muni standa undir aukningu skuldbindinga. Það er þó háð markaðsaðstæðum. Vakin er athygli á því að nokkur óvissa ríkir enn um ákveðna liði í efnahag sjóðsins, þótt úr henni hafi verulega dregið á árinu.

Verkefni sjóðsins á árinu voru áfram mikið tengd uppgjörsmálum vegna efnahagsþrenginga undanfarinna ára, innri reglum sjóðsins og styrkingu á áhættustýringu og eftirliti. Þá fór mikill tími, bæði starfsmanna og stjórnar, í að sinna margháttuðum fyrirspurnum eftirlitsaðila, opinberra stofnana og stjórnvalda. Er mikill og síaukinn kostnaður eftirlitsaðila farinn að hafa talsverð áhrif á rekstur og afkomu sjóðsins.

Stjórnarmenn sjóðsins voru kallaðir í sérstakt hæfismat af Fjármálaeftirlitinu á árinu. Sóttu stjórnarmenn ýmis námskeið, bæði hjá sjóðnum sjálfum og öðrum aðilum til undirbúnings. Skiptar skoðanir eru á þeirri aðferðafræði sem matið byggir á og hvort efni þess taki til rétttra hluta til að meta hæfi manna til stjórnarsetu. Matið er að mörgu leyti krefjandi, þótt kröfurnar lúti ekki endilega að atriðum sem mestu skipta í rekstri lífeyrissjóða. Þetta vekur upp spurningar um möguleika hins almenna sjóðfélaga til að fylgja eftir hagsmunum sínum með þátttöku í stjórn síns lífeyrissjóðs. Eðlilegt er að þau samtök sem tilnefna í stjórnir lífeyrissjóða, og bera á þeim rekstrarlega ábyrgð, móti sér stefnu í þessu efni, þannig að ljóst sé til hvers er ætlast af þeim sem gefa kost á sér í stjórnir lífeyrissjóða.

Þá er vert að benda á lög um ákveðið kynjahlutfall í stjórnnum lífeyrissjóða eða hlutfallið 60-40 sem taka mun gildi frá og með ársfundi 2013. Þau ákvæði, ásamt hinum ríku hæfiskröfum sem nú eru uppi, kallar á breyttar áherslur hvað varðar stjórnarsetu í sjóðnum okkar. Það hefur tíðkast ákveðin skipting að hálfu stéttarfélaganna sem aðild eiga að sjóðnum. Það gerir í sumum tilfellum það að verkum að skipt er um stjórnarmann á tveggja ára fresti. Það getur ekki verið skynsemi í því að skipta út hæfum stjórnarmönnum eftir svo skamma stjórnarsetu. Það er bæði dýrt og tímafrekt að eyða orkunni í að undirbúa stjórnarmenn á hverju ári í hæfismat hjá FME. Eðlilegra væri að ákveða hámarkstíma til stjórnarsetu, t.d. 6 ár, og þannig gera ráð fyrir að sá sem er kjörinn og stenst hæfiskröfur FME sitji þann tíma, nema hann eða hún hverfi af vettvangi þeirra samtaka sem viðkomandi er kjörinn fyrir eða af öðrum persónulegum ástæðum. Skiptingin milli félagsvæða getur miðað að því fyrirkomulagi.

Nokkrar breytingar voru gerðar á lögum um lífeyrissjóði á árinu. Lífeyrissjóðum ber nú að greiða 0,13% af iðgjaldastofni í gjald til VIRK starfsendurhæfingarsjóðs frá og með 1. júlí 2012. Þetta er u.þ.b. 7% af þeim fjármunum sem ætlaðir eru til að standa undir örorkulífeyri. Þessi breyting var gerð fyrir tilstuðlan aðila vinnumarkaðarins, en ekki er ljóst hvaða áhrif þessi gjaldtaka á að hafa á ávinnslu lífeyrisréttinda.

Sérstök útgreiðsla úr viðbótarlífeyrissparnaði var framlengd og hækkuð. Þá var iðgjald launamanns til viðbótarlífeyrissparnaðar, sem er frádráttarbært frá samtíma tekjuskatti lækkað úr 4% í 2%. Þessar sífelldu breytingar á ákvæðum um viðbótarlífeyrissparnað, ásamt viðvarandi umræðu um að uppsafnaður viðbótarlífeyrissparnaður verði skattlagður strax, en ekki þegar hann kemur til greiðslu, rýrir trú fólks á þessu sparnaðarformi. Lífeyrissparnaður er langtímasparnaður, oft til áratuga. Því er afar mikilvægt að fólk geti treyst því að reglur haldist að mestu óbreyttar yfir sparnaðartímann. Sífelldar breytingar á leikreglum vekja vantrú og tortryggni. Helstu kostir þessa sparnaðarforms felast í frestun á skattgreiðslu og verði hún afnumin er ólíklegt að kerfið eigi sér framtíð.

Sérstakur skattur var lagður á lífeyrissjóðina til að standa undir sérstakri vaxtaniðurgreiðslu. Að mati lífeyrissjóðanna er þessi skattlagning ekki í samræmi við samkomulag við stjórnvöld. Hún mismunar auk þess lífeyrissjóðunum og er að mati stjórnar sjóðsins brot á jafnræðisreglu stjórnarskrár þar sem skattlagningin bitnar einungis á almennu sjóðunum en ekki þeim sem njóta bakábyrgðar ríkisins. Sjóðurinn mótmælti því þessari skattlagningu og áskilur sér rétt til að láta reyna á réttmæti hans fyrir dómi.

Þá var leitt í lög að stjórnarmenn og starfsmenn lífeyrissjóða mega ekki taka sæti í stjórn annarra eftirlitsskyldra aðila.

Einnig voru sett ákvæði í lög þess efnis að ekki mætti lækka örorkulífeyri hjá sjóðunum vegna hækkana á örorkulífeyri frá Tryggingastofnun ríkisins. Í tengslum við þetta var gengið frá samkomulagi milli stjórnvalda og sjóðanna til að koma í veg fyrir víxlverkanir þarna á milli þar til betra skipulagi yrði komið á þessi mál, en víxlverkanir á milli almannatrygginga og lífeyrissjóða hafa farið vaxandi og eru mikill ljóður á íslenska lífeyriskerfinu. Mikilvægt er að finna framtíðarlausn á þessu vandamáli sem fyrst.

Sjóðurinn höfðaði mál á hendur ALMC hf., sem áður hét Straumur-Burðarás fjárfestingarbanki, til að fá viðurkennda kröfu sína á bankann. Kröfunni hafði verið hafnað þar sem henni var lýst of seint af lögmannstofu sjóðsins. Sjóðurinn taldi að krafan ætti samt sem áður að komast að þar sem greiðslustöðvun bankans var lokið með nauðasamningi, en ekki gjaldþrotaskiptum. Héraðsdómur Reykjavíkur kvað upp dóm í málinu þann 19. júlí 2011 og dæmdi sjóðnum í vil. ALMC hf. áfrýjaði málinu til Hæstaréttar, en ekki er ljóst hvenær Hæstiréttur mun kveða upp sinn dóm. Krafan hefur verið skrifuð niður að fullu í bókum sjóðsins, þannig að tapist málið fyrir Hæstarétti mun það ekki hafa áhrif á hag sjóðsins en verði niðurstaðan sjóðnum hagfelld hefur það jákvæð áhrif á ávöxtun hans.

Sjóðurinn náði á árinu samkomulagi við Landsbanka Íslands um uppgjör á afleiðusamningum sem sjóðurinn gerð við bankann fyrir hrun. Niðurstaða uppgjörins var nálægt því sem sjóðurinn hafði gert ráð fyrir í bókum sínum. Ágreiningur er þó enn um skuldajöfnun á einu skuldabréfi sjóðsins við bankann. Var sá ágreiningur tekinn til hliðar við uppgjorið og ákveðið að biða niðurstöðu sambærilegra dómsmála eða útkljá hann í sérstöku dómsmáli ef ekki næst sátt með öðrum hætti. Samkomulag þetta dregur verulega úr óvissu í efnahag sjóðsins. Ekki hefur náðst samkomulag í sambærilegum málum við aðra aðila og eru vaxandi líkur á að þau verði ekki leyst nema fyrir dómstólum.

Upp kom árgreiningur milli sjóðsins og Fjármálaeftirlitsins um ákvæði laga og heimildir eftirlitsins til vettvangskannana. Að mati eftirlitsins ná heimildir þess til vettvangskannana ekki bara til eftirlitsskyldra aðila, heldur einnig til aðila sem við þá skipta. Krafðist eftirlitið þess að ákvæði um beinan og óheftan aðgang að starfstöð þjónustuaðila yrði sett í samning við þjónustuaðilann. Sjóðurinn taldi sig ekki geta orðið við þessu enda skorti til þess lagalegar heimildir. Var eftirlitinu sendur ítarlegur lögfræðilegur rökstuðningur fyrir þessari afstöðu. Þrátt fyrir það ákvað eftirlitið að beita sjóðinn dagsektum til að ná fram kröfu sinni. Tekið skal fram að ákvörðun Fjármálaeftirlitsins snýr ekki að afhendingu gagna enda hefur Stapi lífeyrissjóður orðið við öllum beiðnum um gögn og skýrsluskil sjóðsins eru í góðu horfi. Ágreiningurinn er því eingöngu tæknilegs eðlis og snýr að túlkun ákveðinna lagaákvæða og hvaða réttaráhrif leiðbeinandi tilmæli frá FME hafa. Það er mat sjóðsins að hvorki hafi verið nauðsyn né heimild fyrir því að Fjármálaeftirlitið beitti sjóðinn dagsektum í þessu ágreiningsmáli. Stjórn sjóðsins ákvað því að nýta sér þau úrræði sem lög gera ráð fyrir um slíkan ágreining og leita til dómstóla til að fá niðurstöðu um þetta álitafni.

Miklar umræður hafa verið um ávöxtunarviðmið lífeyrissjóða við útreikning á væntum lífeyri, en skv. lögum og reglugerð ber sjóðunum að miða við 3,5% raunvexti til að meta lífeyrisréttindi í sjóðunum. Hefur því verið haldið fram að krafan sé óhóflega há og ekki séu líkur til þess að sjóðirnir geti náð þessu til lengri tíma litið. Sjóðirnir séu því að lofa meiri réttindum en þeir muni standa undir til lengdar. Í þessu sambandi er rétt að hafa í huga að almennu lífeyrissjóðirnir, ólíkt hinum opinberu, eru sjóðir með skilgreindu iðgjaldi, ekki skilgreindum réttindum. Þeir hafa ekki ábyrgðaraðila og „lofa“ því ekki lífeyri umfram það sem ávöxtun og tryggingafræðilegar forsendur gefa. Þeim ber hins vegar að reikna út væntan lífeyri til sjóðfélaga miðað við 3,5% raunávöxtunarkröfu. Niðurstaða úr slíku mati segir til um hvort líkur séu á því að viðkomandi

sjóður geti greitt lífeyri miðað við þessar forsendur. Þetta er viðmið, en ekki loforð, enda er sjóðunum lögum samkvæmt skylt að laga réttindin að eignastöðu sinni á hverjum tíma, ef meira en 10% munur verður á eignum og skuldum.

Þessi aðferðafræði hefur valdið misskilningi. Stjórn Stapa lífeyrissjóðs hefur verið að skoða möguleika á því að breyta uppbyggingu sjóðsins, þannig að hagsmunir mismunandi hópa innan sjóðsins séu betur aðgreindir og að uppgjör sjóðsins á hverjum tíma gefi betri mynd af stöðu hans og þeim lífeyrisréttindum, sem sjóðurinn stendur undir. Í þessu sambandi hefur stjórnin verið að skoða möguleika á að deildaskipta Tryggingadeild sjóðsins frekar, þ.e. í ávinnsludeild og útgreiðsludeild og að réttindabreytingar á hverju ári taki mið af ávöxtun og lýðfræðilegum forsendum en ekki af fyrirfram skilgreindri ávinnslutöflu. Með slíkri deildskiptingu væri hægt að velja mismunandi fjárfestingarstefnur fyrir mismunandi deildir, enda þarfir sjóðfélaga í þeim ólíkar. Einnig kæmi afkoma sjóðsins fram í breytingum á réttindum á hverjum tíma, í stað reiknaðrar stöðu sem síðan þarf að bæta við eða skerða eftir atvikum með einhverra ára millibili. Þessar hugmyndir eru nú til frekari skoðunar hjá sjóðnum og verða kynntar hér síðar á fundinum.

Stjórn Landsamtaka lífeyrissjóða ákvað á fundi sínum 24. júní 2010 að skipa nefnd óháðra, óvilhallra og hæfra einstaklinga til að gera úttekt á fjárfestingarstefnu, ákvarðanatöku og lagalegu umhverfi lífeyrissjóða í aðdraganda bankahrunsins á Íslandi í október 2008. Til að tryggja óhæði nefndarinnar var Ríkissáttasemjara falið að tilnefna menn í hana. Var nefndinni ætlað að skila skýrslu fyrir árslok 2010. Vinna nefndarinnar drógst á langinn og hún skilaði ekki af sér fyrr en í febrúar 2012. Skýrsla nefndarinnar var mikil af vöxtum, en fjallar þó aðeins að óverulegu leyti um það sem henni var ætlað samkvæmt erindisbréfi nefndarinnar. Að mati stjórnar Stapa lífeyrissjóðs skortir mikið á að skýrslan gefi rétta mynd af afkomu lífeyrissjóða á því tímabili sem hún fjallar um. Stjórn sjóðsins ákvað að efna til fundaherferðar í kjölfar skýrslunnar til að fara yfir efni hennar og skýra sjónarmið sjóðsins. Fundað var á 6 stöðum á starfssvæði sjóðsins voru þeir afar gagnlegir að mati stjórnar.

Segja má að árið 2011 hafi verið krefjandi fyrir Stapa lífeyrissjóð og sjóðurinn náði ekki markmiðum sínum um ávöxtun á fé sjóðfélaga. Annað í starfi sjóðsins gekk hins vegar vel. Mikið starf var unnið við að bæta innri starfsemi sjóðsins, skerpa áherslur í rekstri og móta stefnu til framtíðar í ýmsum þáttum starfseminnar. Ákveðið hefur verið fjölga starfsmönnum viðigna- og áhættustýringu. Markmiðið er að gera sjóðinn hæfari til að ná markmiðum sínum og uppfylla þær væntingar og kröfur sem sjóðfélagar gera til hans.

Íslenskir lífeyrissjóðir hafa verið harkalega gagnrýndir að undanfögnu, ekki síst í kjölfar útkomu á skýrslu Úttektarnefndar lífeyrissjóða, sem Landsamtök lífeyrissjóða hafði frumkvæði af að koma á fót. Mikilvægt er að sjóðirnir taki mið af málefnalegri gagnrýni á starfsemi þeirra og skipulag. Úr henni þarf að vinna á jákvæðan hátt til að bæta íslenskt lífeyrissjóðakerfi og gera það færara til að sinna því mikilvæga hlutverki, sem því er ætlað í íslensku samfélagi.

Málefnaleg gagnrýni byggist á þekkingu. Þannig er mikilvægt að gera sér grein fyrir því að almennu lífeyrissjóðirnir hafa ekki ábyrgðaraðila. Þau réttindi sem þeir veita munu alltaf ráðast af ávöxtun fjármálamarkaða á hverjum tíma og þeim breytingum sem verða á lýðfræðilegum forsendum. Það ávöxtunarviðmið, sem valið breytir þar engu um.

Mikilvægt er að hafa í huga að öllum fjárfestingum fylgir áhætta og fjármálamarkaðir eru sveiflukenndir. Það koma tímar þar sem ávöxtun fjármuna er góð en einnig þar sem hún er síðri. Þegar meta á frammistöðu lífeyrissjóða þarf að setja hana í samhengi við það umhverfi sem þeir

starfa í. Skoða þarf bæði uppsveiflur og niðursveiflur og setja þær í samhengi. Þegar umhverfið er erfitt og þróun markaða óhagstæð þarf að skoða hvernig sjóðirnir stóðu sig með tillit til aðstæðna og hvaða möguleika þeir áttu til að bregðast við því áfalli sem yfir reið. Ef gagnrýni er ekki málefnaleg og byggir ekki á þekkingu á aðstæðum er ólíklegt að hún skili árangri og leiði til þeirra umbóta sem æskilegar eru.

Ég vil nota þetta tækifæri til að þakka framkvæmdastjóra og starfsmönnum gott samstarf á liðnu starfsári. Sömu þakkir færi ég lífeyrisþegum, sjóðfélögum og launagreiðendum sjóðsins.

Pórarinn G. Sverrisson